SES REJISSYORLÍǴÍ - KÁSIP SÍPATÍNDA

K.Zaretdinov – *docent*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanısh sózler: ses, rejissyor, akustika, fizika, kompyuter, texnologiya, mikrofon, studiya, elektroakustika, teatr, aktyor, kino, premyera**.**

Ключевые слова: компьютер, технология, звук, микрофон, студия, режиссер, электроакустика, лаборатория, актер, фильм, премьера, физика.

Key words: computer, technology, sound, microphone, studio, director, electroacoustics, laboratory, actor, film, premiere, physics.

Ózbekstan Respublikası birinshi Prezidenti I.A.Karimovtıń 28.04.2008 PQ-845-sanlı qararı menen Qaraqalpaqstanda, Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialınıń ashılıwı Qaraqalpaq kórkem óneri hám mádeniyatına degen húrmeti, itibarı nátiyjesi esaplanadı. Sonday-aq instituttıń Nókis filialında 2012-jılı kino, televidenie hám radio ses rejissyorlıǵı bóliminiń ashılıwı texnogen kórkem ónerdiń Qaraqalpaqstanda rawajlanıwına jol ashıp berdi.

Institutımızda Qaraqalpaqfilm kinostudiyasına, Qaraqalpaqstan teleradio kanalına, teatrlarǵa júdá kerek bolǵan joqarı maǵlıwmatlı ses rejissyorların tayarlap beredi. Bul kásip iyeleri oqıw barısında ses haqqında ilim, akustika, fizika, dawıs jazıwda kompyuter texnologiyası, dawıs jazıw úskeneleri, mikrofonlar, dawıs kúsheytiwshi texnikalıq úskenelerdi úyrenip ámeliyatta qollanıw ushın bar kúsh-ǵayratın ayamay tálim almaqta.

Ses rejissyorlıǵı óz aldına dóretiwshi taraw hám professional kásip sıpatında XX-ásirdiń 40-50-jılları texnikanıń tez pát penen rawajlanıp atırǵan bir waqıtta, joqarı sapalı elektro akustikalıq úskenelerdi hám magnit jazıwdı radio esittiriw hám dawıs jazıwda keń paydalanıwı menen payda bolǵan. Búgingi kúngi ses rejissyorları tek elektro úskenelerdi hám akustika tiykarların bilip ǵana qoymastan ulıwma mádeniyattı, kórkem óner tarawındaǵı keń bilimdi, muzıkalı joqarı sawattı, ritmikanı, joqarı esitiw qabiletti hám joqarı estetikalıq rawajlanıwdı talap etedi. Nátiyjede joqarı maǵlıwmatlı ses rejissyorların tayarlawda keń úyreniw kerek bolǵan dawıs jazıw hám kúsheytiwshi úskenelerdi basqarıw arqalı kino, televidenie, radio, dawıs jazıw studiyaları, teatr hám koncert zalları akustikasın tolıq úyrenip fonogrammanıń isleniw texnologiyasın dawıs partiturası arqalı dawıs saqlaǵıshlarǵa jazıp alıw procesin ámeliyatta qollaw esaplanadı. [1.15]

Teatr shıǵarmaların saxnalastırıw procesinde rejissyor menen birgelikte shıǵarmanıń muzıkalı shawqımlı bezewlerin islep shıǵıp spektakldiń sapalı shıǵıwına óz úlesin qosadı. Aktyorlarǵa kórkem shıǵarmanıń hárbir obrazların dóretiwde járdem sıpatındaǵı muzıkanıń roli júdá úlken, sebebi jaratıp atırǵan obrazdıń ruwxıy ishki dúnyasın, minezin, júris-turısın muzıka arqalı tamashagóyge jetkerip beriwge boladı. Kino tarawında ses rejissyorı kinorejissyorı menen birgelikte cenariydi qolına alǵannan baslap kino premyera kúnine shekem jumıs alıp barıwı tiyis.

Kino túsiriw procesinde hár mizanscenanıń dawısın jazıp alıp kino túsiriw juwmaqlanǵannan soń birme bir mizanscenalardıń hárbir kadrdıń akustikalıq mákanın jaratıwǵa kirisedi. Kino túsiriw procesinde jazıp alınǵan maǵlıwmatlar (chyornovoy zapis) tolıǵı menen óshirilip taslanadı hám hárbir sóz, gáp ornına dawıs beriw (dublyaj) procesinde aktyorlar menen islesiw hárbir gáp sózdiń anıq esitiliwin qadaǵalap baradı, soǹınan muzıka hám shawqımlı seslerdi montajlaw ses rejissyorınıń júdá mashaqatlı kásip ekenligin bildiredi.

Televidenie hám radio tarawında ses rejissyorı oǵada mashaqatlı tikkeley efirden baslap kórsetiwler tayarlaw procesi hám tayar kórsetiwlerdiń efirge jiberiliw waqtında sapalı xızmet kórsetiwi tiyis. Ses rejissyorı hárbir kórsetiwdiń túsiriliw waqtında, túsirilgen maǵlıwmattıń dawıs jaǵınan kemshilikleri bolsa montaj procesinde ses partiturası arqalı saplastırıwı hám muzıka menen bezewi, radiospektakl tayarlaw onıń akustikalıq interpretaciyasın tamashagóyler waqıyanı esitiw arqalı mákanıy seziwi kórsetiwdiń sapalı shıǵıwına óz bilimi hám tájriybesin qollawı televidenie, radio, kino, teatr, ulıwma kórkem óner hám mádeniyat tarawınıń rawajlanıwına úlken úles qosqanı dep bilemiz. [2.24]

Ádebiyatlar

1. Меерзон Б.Я. – «Акустические основы звукорежиссуры». Часть 1 – 2004.
2. Sh.Amanmuradov, D.Mirsaidova. «Ovoz rejissyorligi mahorati» 2018.

REZYUME. Ovoz rejissyorligi o‘zlari oldiga ijodkor soha va professional kasb sifatida shakllanishi, yuqori sifatli elektroakustik uskunalarni radio eshittirish va ovoz yozuvda keng foydalanishi bilan vujudga kelgan kasb haqida so‘z etiladi.

РЕЗЮМЕ. В этой статье говорится о профессии, возникшей с становлением звукорежиссуры как творческой области и профессиональной работы, с широким применением высококачественного электроакустического оборудования в радиовещании и звукозаписи.

SUMMARY. This article talks about the profession that arose with the formation of sound engineering as a creative field and professional work, with the widespread use of high-quality electro-acoustic equipment in broadcasting and sound recording.

ELEKTROMUZÍKALÍ ÁSBAPLARDÍŃ PAYDA BOLÍW TARIYXÍ

(***Tariyx: XIX ásir aqırı XX ásir bası***)

K.Zaretdinov – *docent*

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanısh sózler: fonoavtograf, fonograf, electron, muzıka, triod, signal, konstrukciya, mexanika, telarmonium, termenvoks, magnit, audion.

Ключевые слова: фоноавтограф, фонограф, електрон, музыка, триод, сигнал, конструкция, механика, теллармониум, терменвокс, магнит, аудион.

Key words: phonoautograph, phonograph, electron, music, triode, signal, konstruction, mechanics, telharmonium, thereminoks, magnet, audion.

Elektron muzıkanı islep shıǵarıw dawıslardı jazıp alıw ideyası menen baylanıslı boladı. Biraq elektron muzıkanı islep shıǵarıw, dawıs jazıw procesiniń anıq maqseti esaplanbaydı. 1857-jılı francuz oylap tabıwshı hám kinosatıwshı Eduard Leon Skott de Martinvill’ fonoavtograf oylap tawıp onı patentlep qoyǵan (1-súwret). Fonoavtograf eń birinshi dawıstı jazıp alıwshı úskene esaplanǵan, biraq jazıp alınǵan maǵlıwmattı ayttıra almaǵan.

Al 1878-jılı Tomas A. Edison fonoavtograf patentlegen (2-súwret). Skott fonoaftografınday dawıs jazıwda cilidrler qollanǵan, Edison fonografi bolsa dawıslardı jazıp alıp hám ayttırıw múmkinshiligine iye bolǵan. 1887-jılı Emil Berliner óziniń diskli fonografın oylap tapqan. 1906-jılı Elektron muzıkanıń rawajlanıwı dáwirinde júdá tereń tásir kórsetken úlken oylap tabıw júz berdi. Ol Li de Forest tárepinen islep shıǵılǵan triod lampalı kúsheytkish (audion) boldı (3-súwret). Al 1907-jılı, audion oylap tabılǵannan soń, Ferruchio Buzoni óziniń «Muzıka kórkem óneri estetikasınıń jańa eskizi» (nem. «Entwurf einer neuen Ästhetik der Tonkunst») degen traktatın jariyaladı, bul traktata ol keleshekte elektrli hám basqa dawıs shıǵarıw ásbapların muzıkada keń paydalanıw múmkinshiligin atap ótken.

Klassik dizimde 12 yarım tonnan basqa, keleshekte oktava birneshshe yarım tonlıqlarǵa bólinedi dep oylaǵan. Jáne ol muzıkanı eń áyyemgi túrleri esaplanǵan jivopis, skulptura hám arxitektura menen teń kórgen. [1.5]

Bul audion, ishinde termokatodtan quralǵan shiyshe ıdıs eń birinshi elektron lampa, elektrli signallardı ózlestirip hám kúsheytip bere alǵan. Elektron lampanıń oylap tabılıwı radioniń hám elektron esaplawshı procestiń payda bolıwına alıp keldi. Elektronnaya muzıka payda bolmasınan burın-aq, payda bolıp atırǵan jańa texnologiyalardı muzıka maqsetine paydalanıw oyları kompozitorlarda bolǵan. Birneshe mexanikalıq hám elektron konstrukciyalar qollanılǵan ásbaplar jaratılǵan. Bul ásbaplar eń zamanagóy elektron muzıka ásbaplarınıń payda bolıwına keń jol salǵan. [2.220]

1898 hám 1912-jıllar aralıǵında Tadeush Kaxill telarmonium (ingl. Telharmonium) dep atalǵan elektromexanikalıq ásbap payda etiw ústinde jumıs alıp barǵan. Biraq bul ásbaptı onıń kólemi úlkenligi sebepli qabıllamaǵan: 1906-jılǵı túri 200 tonna awırlıqqa iye bolǵan, onıń mexanizmi shama menen 18 kv. metrge teń kelgen.

Eń birinshi elektron ásbaptı termenvoks dep sanaǵan. Termenvoks rus oylap tabıwshısı Lev